

בין מליוני בני אדם, והמולה בלתי פוסקת גילו 'ארי וארי' את

היהודיה האחרונה בקולקטה

במבט ראשון, קולקטה היא קמפונייה רועשת של נחילי-אדם, חכלים, זוהמה, משפחות שלמות על אפנועים וריקשות מובלות בידי אדם, זוהרות לכל עבר במבט שני - גם | אבל מאחורי הרחובות הסואנים, והעוני המחפיר מסתתר שריד בודד לעולם אחר, לעולם של הוד, הדר ורוח יהודית שמפעמת בכל פינה בעולם | מסע

ארי גרינשפן וארי זיבטובסקי
צילום: ארי גרינשפן וארי זיבטובסקי

יאללה בלאגן. קולקטה

שבנו שאנחנו יודעים מה מצפה לנו בקולקטה (כלכתה) - ערכנו מספיק בירורים ושוחחנו עם איש קשר יהודי ערב נסיעתנו - אבל אין כמו חוויה בלתי-אמצעית בשביל

לקלוט את עצמתה של העיר הזו, עיר הבירה של מדינת מערב בנגל שבמזרח הודו הגדולה שבערי הודו. אין כמו לספוג את המראות, הקולות והריחות של העיר ההודית הזו, בשביל לגרום לאדם להרגיש שהוא נוגע בתחתית החבית האנושית. במקום שפעם היה הכי עני בעולם, והיום הוא במצב רק קצת יותר טוב.

בתחילה, לא היה לנו ברור אפילו איך נגיע למלון שלנו. נהגי המוניות בעיר שבתו כשהגענו, אך שתי ריקשות ישנות עצרו לנו ופתרו את הבעיה. טיפסנו על גב הריקשה והתיישבנו למעלה. הנהג שנרתם לקדמת הריקשה, הצליח איכשהו לאזן את העגלה בת שני הגלגלים, ויצאנו לדרך לאורך הרחובות הצפופים. הוא רץ קדימה, ואנחנו ישבנו על מושבי העור הישנים, שהעניקו לנו מבט נרחב על סביבותינו - רעש, לכלוך ואנדרלמוסיה מושלמת. לאן שרק הסתכלנו, ראינו אנשים: עניים וישיבים על מפתני בתים רעועים בעלי צבע מתקלף; רוכלים המכריזים על מרכולתם; ואנשים בכל חור ופינה. הצפירות היו בלתי פוסקות, כביכול הן משמשות כליווי הכרחי לתנועה הסואנת. בעצם אולי זה אכן כך, כאשר התנועה זורמת בכל הכיוונים והנהגים צופרים כמו משוגעים בשביל להימנע מהתנגשות זה עם זה או עם הולכי הרגל.

לרבים מתושבי העיר הזו אין מים זורמים בבתים, וכך ראינו אנשים לבושים חלקית, מסתבנים ומתרחצים ברחובות, כשהם נעזרים במשאבות המים הציבוריות חיים אין כסף. בעוד שבדרך כלל מזג האוויר חם מאוד ולח, הביקור שלנו שם בדצמבר העניק לנו את מזג האוויר הנעים ביותר בשנה, 26 מעלות עם לחות נמוכה למדי. למרות המוני האדם, הלכלוך והבלגן, לא ראינו את הזבל מוערם ולא הרחנו אוכל שהבאיש או ריחות ביוב. בתקופות אחרות בשנה ספק אם היינו יכולים לנשום בלי הגנה. אבל גם כך, מגוון דוכני המזון מילאו את הרחובות בריחות אחרים.

רוב האנשים שראינו היו שקועים בלעיסת חומר ממכר הדומה לטבק. התברר לנו כי מדובר בחומר מעורר שמכתיים את השיניים בכתמים חומים כהים. כמו חומרים רבים מסוגו, גם החומר הזה הוא חומר מסרטן, שיזכה את הודו בכבוד המפוקפק של שיאנית העולם בסרטן הפה. נראה שלאן שרק נפנה, עסוקים הרוכלים בעיטוף סוכר ותבלינים בעלי החומר הירוקים. כנראה שריח הפה חשוב כאן מאוד, שכן כולם רוכשים את החפיסה הקטנה הזו ולועסים את התערובת. גם אנחנו העזנו להתנסות בלעיסת העלים הירוקים בעצמנו - אמיצים שכמונו. הטעם? לא משהו. חריף מעט, אבל לא לגמרי דוחה.

בכל רחוב ראינו ביקות פסלים קטנות, לשם מביאים עובדי האליטה תרומות מזון זעירות וזרי פרחים סגוניים שנמכרים כאן לאורך הרחובות.

העשיית עדין דולקת. בית הכנסת בית ק-7 במרכז העיר

חילוץ ברגע האחרון בריקשות

ארשת הרצינות והאמונה על פניהם החזירה אותנו באחת אל סיפורי התנ"ך, על עובדי אלילים בורים, שנתנו אמן באלוהי עץ ואבן.

אבל המסע שלנו לא היה מסע טיפוס אחרת בזמן: 1.2 מיליארד האנשים הממלאים את ערי הודו עד אפס מקום, הם ערב רב של בני לאומים שונים. עריה הגדולות של הודו, הן מעוזים פיננסיים ומרכזי הייטק, ועם זאת, הן מלאות בכפריים עניים שנאבקים על פת לחם יומית במדינה שבה ללמעלה ממחצית האוכלוסייה אין חדר-שירותים בבית.

כמו יהודים טובים במקום חדש, השאלה הראשונה שלנו היתה: האם בין כל ההמון הרב הזה יש גם יהודים? מסתבר שכן, וההיסטוריה שלהם הולכת אחורה מאות בשנים. תחת חברת מזרח-הודו, ששלטה בהודו במאה ה-18 ואחר כך תחת שלטון הבריטים, הייתה קולקטה עיר ביתה של הודו (עיר הבירה עברה לניו-דלהי ב-1911). מובן מאליו, שהאפשרויות העסקיות כתוצאה מהיותה עיר הבירה, אמורות היו למשוך אליה יהודים, והקהילה המתפתחת, רובה ממוצא עירקי והמוכרת בכינויה הקולקטיבי, 'הבגדדים', מצאה את עצמה בתפקיד ייחודי, בהיותה במרכז מסלול המסחר הישיר בין סין לאנגליה. הם ידעו למצות היטב הזדמנות זו, ורבות ממשפחות הקהילה התעשרו מאוד.

עבור רבים, ההצלחה הכלכלית באה ממשלוחי אופיום למיליוני אזרחים מכורים בסין, תמורת כמויות ענק של תה עבור מכורים מסוג אחר באנגליה.

אבל גם אם יש כאן יהודים, נראה שאיש לא שמע עליהם או מכיר את מנהגיהם. הדיילים בטיסות הפנים שלנו בהודו מעולם לא שמעו על אוכל כשר. עם נחיתתנו במומביי, בעודנו ממתנים טיסת ההמשך שלנו לקולקטה, השם שבה מוכרת העיר מאז תשס"א-2001 (כשהיא דוחה את צורת ההגייה הבריטית לטובת ההגייה הבנגלית המקורית), התפללנו את תפילת השחרית בטרימינל שדה התעופה. אף אחד לא הניד עפעף למראה הטליתות שלנו, מאחר שכולם שם עוטים בגדי מעטפת וצבעים מטורפים, אבל שומר אחד שאל אותנו על התפילין. "האם אלו מצלמות?" הוא תהה. "מאיזה סוג?" בוקר טוב, קולקטה.

היהודיה האחרונה

לפני שיצאנו לדרך, יצרנו קשר עם ג'ו כהן. היא אחת מזקנות הקהילה היהודית המקומית בקולקטה, הכוללת היום רק כמה עשרות יהודים שעדיין נותרו שם. ג'ו מנהלת את בית הספר היהודי על מאות תלמידי הלא-יהודים, דואגת לשלושת בתי הכנסת המרהיבים שבעיר ומתחזקת את בית הקברות היהודי. כשהתאמנו לה על רמת

גניזה במצב ריקבון. ארי גרינשפן יוצא ממסמון הגניזה

התחזקה שלו, היא אמרה שהגענו ממש אחרי עונת הטייפון; לו היינו מגיעים קצת קודם, הוא היה נראה כמו ג'ונגל ולעולם לא היינו מצליחים למצוא את הקברים. צמרות העצים כאן כל כך גבוהות ומעובות, שקרוב לוודאי שהיינו מאבדים את דרכנו.

סיפורו של בית הקברות הזה - כמו כל דבר אחר בהודו - אינו שגרתי. הוא נרכש בזכות החבר הראשון שהתיישב בעיר, מר שלום כהן. כהן חש עצמו אחראי לכל היהודים שבאו בעקבותיו, וכשנפטר היהודי הראשון, הוא החליט לרכוש קרקע שתיועד לבית הקברות. חבר לעסקים, מוסלמי בנגלי, לקח אותו לשדה פתוח במבואות קולקטה ושאל אם היא יתאים למטרה. שלום התלהב ובאותה מידה גם נדהם כששאל למחיר הקרקע: האיש נדיב לב רצה להעניק לו אותה במתנה. שלום התעקש לשלם על הקרקע דוגמת אברהם אבינו, כשהוא מסביר שהיא מיועדת להיות אתר יהודי דתי. בתגובה, אמר לו האיש שישלם כמה שהוא רוצה. שלום הסיר מאצבעו את טבעת האודם, והודה לו נרגשות.

כשהסתובבנו עם ג'ו, הערנו על מספרם הרב של קברי הילדים במקום ושאלנו אם הייתה שם מגיפה. היא ענתה, שבהודו - עד היום - אין צורך במגיפה כדי שילדים ימותו. "בכל שנה, במהלך עונת הגשמים, אנשים פשוט חולים ומתים", היא הסבירה. בנקודה מסוימת, היא נעצרה ליד קבר

של קורה כשנפטר גבר; אנחנו שואלים. כשהיא יקרה, ג'ו תצטרך להביא מישהו ממומביי שיבצע את החסד האחרון. אלו לא שאלות תיאורטיות, שכן היהודים הבודדים שנותרו שם כבר אינם צעירים, ובשבת שבה שהינו בעיר נפטרה אישה יהודייה.

למרות שבעלה של ג'ו, מרדכי, חולה מאוד והיא מתמודדת עם מחויבויות אישיות כבדות, היא לקחה על עצמה לשמור על כל נכסי הקהילה. כששאלנו אותה איך היא מרגישה בתור מנהיגת הקהילה הזו, היא הרהרה לרגע ואמרה: "זה עצוב, אבל אני היחידה שנשארת, וזו האחריות שלי לעשות זאת".

במרכז בית הקברות שמנו לב למבנה לבן בעל כיפה עם פתח קטן דמוי חלון, וג'ו הסבירה שלשם היא והאחרים זורקים את כל 'הספרים הישנים'. התחלנו לדמיין את אוצר 'הספרים הישנים'

המורשת ההלכתית של הודו

שאלות מקולקטה

יהדות קולקטה מעולם לא הוציאה תלמידי חכמים ופוסקים משלה, אך כקהילה, הקפידו היהודים על קלה כבחמורה. כבגדדים, נהגו אנשי העיר לשלוח את שאלותיהם לגדולי הפוסקים בעיר. הסמכות ההלכתית שעמה שמרו על קשר היה חכם עבדללה (עובדיה) סומך (תקע"ג-תרמ"ט), גדול הפוסקים בבגד לאורך רוב המאה ה-19. הרב היה צאצא ישיר של רב ניסים גאון, ורבים המובהק הן של ה'ב' איש חי' ושל בעל 'כף החיים', מגדולי הפוסקים של הדור שאחריו. רבים מבני הדור הראשון ואפילו השני של הבגדדים בהודו היו תלמידי חכמים בעצמם והתכתבו עם תלמידי החכמים בעירק בנושאים תורניים, לא רק כאלה הנוגעים לשאלות מעשיות בהלכה.

הודות לנוכחות הבריטית בהודו, השאלות ההלכתיות שקיבל הרב סומך משם התייחסו פעמים רבות לחידושים הטכנולוגיים, שהוא, שמעולם לא עזב את גבולות עירק, לא הכיר אישית. ב-תרל"ז (1877) הגיעה אליו שאלה בנוגע ל"עגלות המונעות בעזרת קיטור... הנוסעות לבד על פסי הרכבת הקרויים 'מסילות'". השואל ביקש לדעת אם מותר לנסוע בהן בשבת. הרב סומך ענה שהוא מודע לקיומן של הרכבות מכיוון שקרא על אודותיהן בספריו של 'החתם סופר' והתיר את הנסיעה בהן כל עוד האדם אינו נוסע מחוץ ל'תחום שבת'. לאחר שהתקבלה תשובה זו בהודו, נודע לו שרב אשכנזי, הרב חיים יעקב הכהן פיינשטיין, חיבר בקולקטה ספר ('אמרי שבת') ב-תרל"ד (1874), ובו הוא אסר את כל הנסיעות ברכבות בשבת. הרב סומך השיב תשובה שבה הוא מאשר את עמדתו.

בתגובה לאחת השאלות היותר חשובות שהתקבלו מקולקטה, יצאה תשובה חדשה שהתייחסה לבניית המקווה בקולקטה. בשנת תרכ"ט (1869), פתחה הממשלה בפרויקט חידוש תשתיות שנועד לספק לעיר קולקטה 6 מיליון גלוני מים מטוהרים. בעקבות יוזמה זו כתבו יהודי קולקטה לרב סומך: "ישנו בניין גדול במרחק הליכה של יום אחד מקולקטה... שעומד על גדות הנהר גנגס... הם ממשיכים ומתארים כיצד בעזרת מכונו, נשאבים המים מהנהר, מועברים לצניורות ומשם זורמים לקולקטה. הם ביקשו לדעת אם במים אלו ניתן להשתמש במקווה.

שריד מדור אחר. תנור המצות בבית הכנסת בית ק-ל

הקהילה לא
הצטמצמה
בבת-אחת,
אלא בתהליך
ארוך שהתפרש
על פני
עשרות שנים,
כשמשפחות
היגרו לאנגליה,
לארצות הברית,
לאוסטרליה
ולארץ

1790) ומשם עבר לקולקטה ב- תקנ"ט (1798), כשהוא מביא עמו גם שוחט כשר. כהן סחר באבנים טובות, במי-ורדים, בייבוא סוסים ערביים, בתבלינים ובבדי משי ודיו, וזכה להערכה רבה אצל המנהיגים המקומיים. ב-תקס"ה (1805) הצטרף אליו אחיינו וחתנו לעתיד, משה שמעון דואיק-כהן, ועם פטירתו של שלום ב-1836, הפך דואיק-כהן למנהיג הקהילה שמנתה כ-600 יהודים דוברי ערבית. בהמשך המאה ה-18, עם הגירתם ההמונית של יהודים עירקיים שברחו מפני פורעייהם, נותרה הקבוצה הסורית בעמדת המיעוט.

אחת המשפחות הבגדדיות הייתה משפחת עזרא מקולקטה, שניצלה את עושרה האגדי לטובת הציבור. דוד יוסף עזרא הפך לאיש העסקים המוביל בעיר ורכש מכספו חלקות אדמה ענקיות בפרוטות. בהמשך הפכו הקרקעות האלו לאתרי נדל"ן מבוקשים. כשנפטר בשנת תרמ"ב (1882), היה עזרא בעל הקרקעות הגדול ביותר בעיר. אשתו, מוזלה, הייתה בתו של סיר דוד ששון מבומביי, יליד עירק, ראש אימפריית ששון, שנקראה ה'רוטשילדים של המזרח'. השבוע ליווה עם ישראל שבעה מצאצאיו, ילדי משפחת ששון למנוחות.

בית הכנסת 'מגן דוד' שבו התפללנו בשבת, נבנה על ידי נכדו, אליה דוד עזרא, לזכרו. מנהיג נוסף בקהילה היה בנימין ניסים אליאס, שהתעשר מאוד בזכות מסחר הכותנה, פשתן, ייצור טבק ופרויקטים של חשמלאות והנדסאות. הבגדדים תרמו לחיי היהודים תרומה בולטת ולחלוטין בלתי-פרופורציונלית, העובדה הזו גורמת לכך שההודים בטוחים כליהודים כח 'מאג'י' בכל הקשור לכלכלה ופיננסים. מומחה בריאות מלומד ובעל קשרים שאותו פגשנו שאל אותנו

שהועברו לגניזה המקומית, ושאלנו אם תסכים שנציץ פנימה. לא היה לה אכפת, אבל היא הזהירה אותנו שהחום והלחות כנראה הרקיבו הכל. בכל זאת, כאן זה לא קהיר, היא אמרה, כשהיא פונה למלא את תפקידה בבית הספר לבנות ומניחה אותנו לבדוק את תכולה הגניזה.

הצצנו דרך הפתח הקטן, וביקשנו מהעובדים שיביאו לנו סולם לרדת דרכו אל תוך החושך העבות. הם מצאו לנו משהו רעוע ממבוק, שאותו קיצרנו לגודל הדרוש והחלקנו עמו הישר אל תוך ערימת ספרים ישנים. ארי ג' חבש את פנס הכורים לראשו והתנדב להיכנס פנימה ולבדוק את התקרה והרצפה כדי לוודא שהן חפות מעטלפים ומנחשים, לפחות עד כמה שעינו מגעת. ג'ו צדקה - רוב הספרים והמסמכים היו במצב ריקבון מתקדם, כשהם מפיצים ריח עז של אמוניה, אך בכל זאת הצלחנו למצוא ספר שנדפס בגודל לפני 120 שנה וכמה שקיות טלית ותפילין מעוטרות ברקמת-יד מרהיבה.

אגדה הודית

מבין הקבוצות היהודיות השונות שהקימו בהודו קהילות של ממש במשך השנים, האחרונים שהגיעו היו ה'בגדדים', שמוצאם מעירק וממדינות מזרח-תיכוניות אחרות. הם התמקמו באזורים אסיאתיים שונים, ביניהם ינגון שבבורמה, סינגפור ושנחאי, אבל שני המרכזים הבגדדיים היהודיים העיקריים היו בערים ההודיות, מומביי (בומביי) וקולקטה (קלקוטה).

למרות שמה המפורסם של קהילת ה'בגדדים', המהגר היהודי הראשון המתועד שהגיע לקולקטה היה דווקא יהודי בשם שלום אהרן עובדיה כהן, מחאלב שבסוריה. הוא הגיע לבומביי ב-תק"כ

אם זה נכון שהיהודים שולטים בחמישים אחוזים מכלכלת ארה"ב.

אחד מאחרוני היהודים בקהילה היום הוא יצחק אליהו (אייק) נחום. כשנכנסו לתוך המבוך המטרופוליטני הענק הידוע בשם 'השוק החדש', שיערנו שקשה יהיה למצוא את מאפיית נחום המפורסמת, אך טעינו - כולם יודעים איפה היא. נראה, כי המאפייה היהודית הלא-כשרה הזו היא המאפייה הפופולרית ביותר בעיר. לפני למעלה ממאה שנה, היגר ישראל מרדכי נחום מבגדד לקולקטה והחל למכור את מוצרי מאפה-הבית מדלת לדלת. החנות קיימת במקומה הנוכחי כבר למעלה מ-65 שנה. נכדיו של מייסדה, האחים דוד ונחום - שניהם רווקים - ניהלו את המאפייה עד לפטירתם. כיום, מנהל אותה אחיהם אייק. בנו הנשוי של אייק - רופא שיניים במקצועו - מתגורר בארץ. בשלב זה בחייו, מחלק אייק את

המקווה האחרון. ארי זיבוטובסקי, בחדר ספרי התורה (למעלה) ובחלל המקווה הישן

בקולקושה חיים
כחמישה מיליון
איש, ונראה כאילו
כולם-כולם נמצאים
תמיד ברחוב. נחילי
האדם הבלתי נגמרים
היו צפופים כל כך,
עד שפעמים רבות
היינו צריכים להידחף
בתוך ים האנשים
ובין אין-ספור
הדוכנים הקטנים
שמוכרים כל מה
שרק עולה בדמיון

שהיו פעם מאה ספרי תורה על המדפים. רובם נלקחו על ידי צאצאי המשפחות שתרמו אותם וכיום נפוצו על פני העולם כולו, כשרובם בארצות הברית. היום נותרו בארון רק שני ספרי תורה בודדים, שניהם פסולים.

לקחנו את ג'ו כמלווה אישית, אבל לבתי הכנסת ישנם שומרים מוסלמים המתגוררים בשטח ופותחים את בתי הכנסת עבור המבקרים. בעוד שברוב מדינות המזרח התיכון המוסלמים והיהודים אינם ידידים בלשון המעטה, כאן בקולקטה, היחסים תמיד היו חלקים. אחד השומרים מטפל בבית הכנסת במסירות רבה כבר למעלה מחמישים שנה.

איך הייתה נראית ה'הרפתקה ההלכתית' שלנו לו לא היינו מוצאים תנור לאפיית מצות או מקום ייצור יין? קולקטה אינה מאכזבת, ובמרתף היין ב'בית ק-ל' אנו מוצאים עדיין את מסחטת הענבים ואת כלי הפורצלן הסיני הענקיים שבהם אוחסן היין. השומר הראה לנו את תנור החרס הגדול ששימש לאפיית מצות בחצר בית הכנסת 'בית א-ל', ותושב בגדידי ישיש סיפר לנו כיצד היו אופים את המצות בערב פסח בהתאם למנהג בבל (כפי שנוהגים עדיין העירקים בארץ). כשהם צובטים במצה צביטה אחת, שתיים או שלוש, כדי להבדיל במצות המצווה בין כהן, לוי או ישראל. כמה סוגי מצות נאפו עבור ליל הסדר (עבות יותר) ושאר ימי חג הפסח (דקות במיוחד). אחת הנשים שפגשנו, פלאור סילימן, סיפרה לנו שהמצות הדקות היו שבריריות מאוד, ונלקחו הביתה על גבי מגשים שאחר כך השתלשלו מהתקרה בעזרת חבלים, כדי שעכברים לא יגיעו אליהם.

לפלאור יש זכרונות מתוקים משנות ילדותה בקהילה היהודית התוססת. היום, היא מתגוררת עם בתה בדירה מטופחת, שמקושטת בנברשות שמן הודיות יהודיות בסגנון המקומי. היא סיפרה לנו איך הבגדים היו שולחים את בניהם המלומדים יותר לשמש בתפקידים יהודיים, ואכן דודיה מצאו את עצמם לאורך שרשרת הערים האסיאתיות כחזנים ושוחטים. בשלב מסוים, התגוררה פלאור בארץ, ובמשך שבע שנים ניהלה מסעדה הודית

התקיים המניין האחרון שזכתה העיר לראות, כאשר השגריר הישראלי, אלון אושפיז, הביא כמה מאנשיו בדלהי כדי לקיים בו מניין בשמחת תורה. המקווה היחיד שנותר בעיר נמצא בחצר בית הכנסת 'בית ק-ל' ואינו פעיל עוד. השוחט האחרון בעיר, עזרא כדורי, עלה לארץ בראשית שנות השמונים. עד אז, הוא נהג לשבת מחוץ ל'שוק החדש' ואנשים היו מביאים אליו תרנגולות לשחיטה.

כיום, קשה להבחין בבתי הכנסת 'מגן דוד' ו'נווה שלום'; פעם הם היו ברחוב הראשי, אבל מאז נבנו בניינים חדשים המסתירים אותם. ובכל זאת, אם תמתחו את צוואריכם, תוכלו לשאת את עיניכם ולראות את מגדל השעון המרהיב בראש בניין בית הכנסת 'מגן דוד'. הצלחנו לשכנע את האחראי לתת לנו לעלות עד לראש המגדל, למרות שהשעון לא עבד כבר שנים רבות. הוא לא היה ממש שבור, ואחרי שמשכנו את אחד החוטמים העולים אל המנגנון, שמענו את צלילם המדהים של הפעמונים שהיו מצלצלים כל רבע שעה ונשמעים בכל רחבי העיר.

הצצה סקרנית לתוך ארון הקודש הותירה אותנו המומים. במקום 'ארון', מצאנו חדר שלם, שמדף מתוח בו לאורך כל הקיר האחורי. ג'ו אמרה לנו

זמנו בין דירתו בקולקטה, במרחק חמש דקות הליכה מחנותו, לבין ביתו שבבית-שמש, מרחק חמש דקות הליכה מביתו של ארי זיבוטובסקי.

צביטות למצה

לא נותרו כאן יהודים רבים, אבל שלושה בתי כנסת עומדים עדיין בקולקטה. 'נווה שלום', הקטן שבהם, הוקם בשנת תקפ"ה (1825). במרחק כמה רחובות ממנו ניצב בית הכנסת 'בית ק-ל' שנבנה ב- תרט"ז (1856), ומלבדם, יש גם את 'מגן דוד' המפואר, שנבנה ב- תרמ"ד (1884) בחצר בית הכנסת 'נווה שלום'. מאה ושלושים שנה מאוחר יותר, הבניין עדיין עומד בתפארתו, עם בנייה בסגנון הרנסנס האיטלקי וחלונות צבעוניים המשתקפים בצורות ססגוניות על רצפת השיש השחורה-לבנה. שמונה-עשר עמודי אבן מקיפים את ההיכל, ובראשם קשתות תכולות שבהן חקוקים באותיות זהב פסוקים.

במהלך סוף המאה ה-19, התקיים גם 'שטיבל' בביתו של 'חכם טווינה', היהודי המלומד ביותר בקהילת קולקטה. כליד בגדד, הוא נשלח להודו על ידי רבי עבדללה סומך, רבו של ה'בן איש חי', לשמש מנהיג רוחני. אחרי שנה וחצי בבומביי, הוא עבר לקולקטה, שם, נוסף על היותו שוחט, מלמד וחזן, הוא ניהל בית דפוס שבו הדפיס את ספריו בערבית ובלשון הקודש.

ההיכל המרכזי של בית הכנסת 'מגן דוד' מכיל ארבע-מאות מקומות ישיבה בעזרת הגברים, ושלוש-מאות בעזרת הנשים. לפני פחות מחמישים שנה, הוא היה מלא מפה לפה. הקהילה לא הצטמצמה בבת-אחת, אלא בתהליך ארוך שהתפרש על פני עשרות שנים, כשמשפחות היגרו לאנגליה, לארצות הברית, לאוסטרליה ולארץ. באמצע שנות התשעים, לפני כעשרים שנה, סגר בית הכנסת 'נווה שלום' את שעריה ומאז התחלקה הפעילות לסירוגין בין 'מגן דוד' לבין 'בית ק-ל'. בעשרים השנים האחרונות לא התקיים עוד מניין סדיר, והחתימה היהודית האחרונה הייתה בבית הכנסת 'מגן דוד' ב- תשמ"ב (1982). בשנה שעברה

שומר נאמן. השומר המוסלמי של בית הכנסת בית קל

'יהודים שולטים'. ארי גרינשפן

אותנטית בירושלים. בתה כתבה ספר תיעודי על ההיסטוריה של הקהילה היהודית בקולקטה מתוך סיפוריה של ארבעה דורות נשים במשפחתה.

אשת העששית

לאן שאנחנו נוסעים, כל עוד אין איום בטחוני, אנחנו משתדלים להסתובב עם כיפות לראשינו. זוהי הדרך הבטוחה ביותר למצוא כל יהודי באזור. שיטה זו ללא ספק עבדה גם בקולקטה, עיר שבה כעשרים יהודים קשישים ומנותקים מיהדות, שגם אינה מוכרת כיעד תיירותי משמעותי.

ההפתעה הראשונה שלנו הייתה בליל שבת, כשצעדנו מבית הכנסת לעבר המלון שלנו. כדי להבין את גודל האירוע, אתם צריכים להכיר את רחובותיה הצפופים של הודו. בקולקטה חיים כחמישה מיליון איש, ונראה כאילו כולם-כולם נמצאים תמיד ברוחב. נחילי האדם הבלתי נגמרים היו צפופים כל כך, עד שפעמים רבות היינו צריכים להידחק בתוך ים האנשים ובין אין-ספור הדוכנים הקטנים שמוכרים כל מה שרק עולה בדמיון. הוסיפו לכך את קקופונית הצופרים, המכוניות, המשאיות, ה'תוקתוקים' (מוניות תלת-אופניות), האופניים, מספר עצום של אופנועים שנשארו משפחות שלמות ואת הריקשות הרתומות לאנשים, ותקבלו ג'ונגל אנושי מושלם. לאן שלא הלכנו נדהמנו מנמיות האנשים שזרמו לכל עבר, כל הזמן. עושה רושם שהרעש שלא נגמר הוא האופן שבו דברים מתרחשים בערי הודו. אם לומר את האמת, נראה שהם הפכו את הנהיגה לסוג מסוים של ספורט, שבו אין כללים, להוציא אחד - החובה להפעיל את הצופר. ההליכה מהמלון ארכה לנו חמישים דקות תמימות, לאורך כבישים רועשים ומסובכים. ארי זיבוטובסקי נהדף אל ידי אופן כרכרה ועדיין נותרה לו התבורה הכחולה לעדות.

משגוענו לבית הכנסת, נשארו רק שנינו ומאות המושבים הריקים. יכולנו רק לדמיין איך נראה היה המקום כשבעיר התגוררו 6,000 יהודים.

הצצנו דרך הפתח הקטן, וביקשנו מהעובדים שיביאו לנו סולם לרדת דרכו אל תוך החושך העבות. הם מצאו לנו משהו רעוע מבמבוק, שאותו קיצרנו לגודל הדרוש והחלקנו עמו הישר אל תוך ערימת ספרים ישנים

זמן קצר לאחר שובנו למלון, גרמו לנו הכיפות להיעצר בלובי. הפעם הייתה זו משפחה אוסטרלית יהודית, שאינה שומרת מצוות. ההורים ביקרו בהודו בעבר והחליטו כי הם רוצים לשוב אליה עם שתי בנותיהם בנות העשרים ומשהו. למה? מכיוון שהם מקיימים אורח-חיים בסגנון אוסטרלי, חיים נוחים של בני המעמד הבינוני-גבוה, והם רצו לחשוף את בנותיהם לאנשים שמתמודדים עם בעיות אמיתיות, כדי שתלמדנה לראות את הקשיים שלהן עצמן בפרספקטיבה הנכונה. המשפחה ביקרה בבתי יתומים ובבתי חולים בשכונות העוני של קולקטה, והם ראו איך מיליוני אנשים חיים שם. לקראת סעודה שלישית, היינו שוב בלובי. כשונס אדם מבוגר, הבחין בכיפות שלנו וברך אותנו ב'שלום עליכם'. עולם קטן - האיש היה גיסה של ג'ו! הוא עבר מקולקטה לציריך, וכקשיש חריף ונמרץ בן 87, שיתף אותנו בסיפורי הילדות שלו כנער צעיר בקהילה.

בשלושת בתי הכנסת בעיר לא מתקיימות יותר תפילות, אך הדבר אינו מונע מג'ו לצעוד בינות להמונים מדי שבוע בשבוע, בצהרי יום שישי, כדי להדליק את מנורת השמן בכל אחד מבתי הכנסת לכבוד שבת, ואחר לחזור שוב בשבת בבוקר כדי לומר קטעי תפילה בהיכלם של כל השלושה. היא דואגת לכך שהשלהבת לא תכבה לעולם.

בשבוע שלאחר הביקור שלנו, הגיע השגריר הישראלי, דני כרמון, לביקור ראשון בקולקטה, ונכבש בקסמו של בית הכנסת 'מגן דוד' המפואר. התהייה מי יישאר שם כדי לנעול את שער בית הכנסת, שעומד להפוך בקרוב למוזיאון יהודי עתיק, ליוותה גם אותו. בדיוק כמונו, גם לו לא הייתה תשובה. ■